

УДК: 378.147.88:614.253.4

Т.О. Кудрявцева

ДІЛОВА ГРА ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано суть поняття «ділова гра». Визначено позиції науковців щодо застосування ігор у навчальному процесі. Висвітлено особливості ділової гри у професійній підготовці майбутніх лікарів. Проаналізовано окремі питання використання ділової бліц-гри як засобу підготовки майбутніх лікарів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності.

Ключові слова: ділова гра, майбутні лікарі, професійна діяльність, проблемна ситуація.

Kudriavtseva T.O. «Business game» as a method of of education of the future doctors to solve problematic situations in a professional activity analysed.

Annotation. The article is explored the essence of «business game». Positions of scientific in relation to application games in an educational process are presented. Features business game in professional preparation of the future doctors lighted up. Separate questions of application business game as a method of of education of the future doctors to solve problematic situations in a professional activity analysed.

Key words: business game, future doctors, professional activities, problematic situation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна діяльність лікарів пов'язана з необхідністю прийняття відповідальних рішень при розв'язанні різнопланових проблемних ситуацій в умовах підвищеної напруженості, ризику, дефіциту часу й інформації.

Дослідниками (О. Карпов, М. Котик, О. Ємельянов) доведено, що майже 92% прийнятих фахівцями неправильних рішень мають суб'єктивні причини, тобто пов'язані з помилками того, хто їх приймає. Практика засвідчує, що правильність рішення визначається раціональністю мислення особистості, спирається на її знання закономірностей і правил роботи з інформацією, урахуванням чинників конкретних обставин, а також особливостями емоційної та інтуїтивної сфер людини. Вивчення досвіду підготовки майбутніх лікарів у ВМНЗ дозволяє констатувати, що під час навчання не забезпечується достатня підготовка до розв'язання проблемних ситуацій, які виникають у професійній діяльності. Отже, соціальне замовлення суспільства на професійного фахівця, здатного ефективно працювати в нестандартних умовах, зумовлює необхідність вдосконалення якості цієї підготовки.

З метою реалізації поставленого завдання важливо забезпечити цілеспрямоване формування в майбутніх лікарів умінь адекватно реагувати на проблемні ситуації під час виконання професійних обов'язків, визначати різні варіанти їх розв'язання, самостійно обирати оптимальніші, виявляти неординарність й оригінальність мислення у процесі прийняття рішень. З огляду на динамічність і непередбачуваність майбутньої професійної діяльності, наявність проблемних ситуацій, які потребують швидкого прийняття ефективних рішень, завданням медичного ВНЗ є розвиток раціональних механізмів мислення й емоційної сфери особистості, формування в неї здатності орієнтуватися в нестандартних обставинах.

Треба констатувати, що у підготовці майбутніх лікарів питанням формування зазначених якостей не приділяється достатньої уваги, що зумовлює виникнення труднощів у майбутній професійній діяльності, особливо в нестандартних, проблемних ситуацій або в екстремальних умовах. Тому можна стверджувати, що більшість випускників медичних ВНЗ не готові до ефективного розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності.

У світлі цього актуальною проблемою сьогодення є підготовка висококваліфікованих лікарів, які здатні до систематичного самонавчання й мобільності у професійному просторі, вміють швидко та грамотно розв'язувати проблемні ситуації у професійній діяльності. Одним із засобів вирішення цього завдання є використання ділових ігор у навчально-виховному процесі ВМНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи ігрової діяльності були сформульовані та розроблені класиками педагогіки К. Ушинським, Д. Писаревим, А. Макаренком, радянськими вченими Л. Рубінштейном, О. Леонтьєвим та ін.

Вивчення сучасних психолого-педагогічних джерел дало змогу з'ясувати, що теорію гри, її функції та зміст досліджували педагоги Г. Ващенко, М. Касьяненко, Я. Коменський, С. Лісовий, П. Підкасистий, С. Русова, М. Тименко та ін., психологи Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Киричук, А. Піаже, Т. Титаренко та ін. Вплив навчальних ділових ігор на формування професійної спрямованості студентів висвітлено в дослідженнях Б. Букатова, Т. Кашканової, Л. Литвиної, О. Приходько, О. Хоменко та ін. М. Кларін дослідив практику використання ігрових ситуацій у зарубіжній педагогіці, описав рольові навчальні та імітаційно-моделюючі ігри. В. Ягупов визначив принципи конструювання і використання гри в навчальному процесі. Дослідження Н. Борисової, А. Вербицького, І. Дичківської, М. Левіної, Г. Селевка, П. Щербаня підтверджують значні можливості дидактичної гри як методу активізації пізнавальної діяльності студентів, пізнання і реального засвоєння соціальної та предметної діяльності у процесі вирішення проблеми шляхом ігрової імітації, відтворення у ролях основних видів поведінки відповідно до правил гри на моделі професійної діяльності в умовних ситуаціях.

Отже, у системі медичної освіти з урахуванням цих положень повинні більш активно використовуватися ділові ігри, що сприяють формуванню творчого мислення, здатності ефективно діяти та приймати відповідальні рішення в умовах динамічної професійної діяльності.

На підставі аналізу цих та інших психолого-педагогічних джерел, а також результатів проведеного нами науково-педагогічного пошуку визначено, що ділова гра будується на основі систематичного застосування активних методів навчання, які, на нашу думку, ефективно впливають на інтенсифікацію процесу навчання і забезпечують активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак відсутність спеціальних досліджень, присвячених питанням застосування ділових ігор у процесі підготовки майбутніх лікарів у ВМНЗ до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності, свідчить про недостатню розробку цього питання, що зумовлює актуальність обраної проблеми.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення можливостей застосування ділової гри як засобу підготовки майбутніх лікарів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «ділова гра». Розглянемо деякі підходи до дефініцій цього поняття, що вживається відносно процесу навчання. Так, А. Вербицький зазначає, що в найширшому значенні «ділова гра» може бути визначена як знакова модель професійної діяльності, контекст якої задається знаковими засобами – за допомогою мови моделювання, імітації та зв'язків, включаючи природну мову [1]. О. Хоменко розглядає ділову гру як змодельовану та педагогічно організовану навчально-пізнавальну, науково-дослідну, професійно-виробничу діяльність, що забезпечує формування соціального та професійного досвіду особистості [2].

На думку Б. Коротяєва, ділова гра є компонентом контекстного навчання, в якому засвоєння знань, формування вмінь і навичок поєднуються з професійною діяльністю, що представлена у певній модельній формі [3].

О. Козлова виділяє таку властивість ділової гри, як необхідність прийняття рішень, а характерною рисою цієї гри називає моделювання учасниками її змісту як процесу майбутньої професійної діяльності, системи відносин усередині заданої моделі реального виробничого колективу [4].

Незважаючи на наявні розбіжності та різноманіття у визначеннях поняття «ділова гра», жодне з них істотно не суперечить іншому, а лише його доповнює та поширює. Вищенаведені позиції науковців ураховано нами при визначенні умов використання ділових ігор у навчальному процесі медичного ВНЗ під час підготовки майбутніх лікарів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності.

Як установлено під час дослідження, якість професійної підготовки перебуває у прямій залежності від форм і методів навчання, які обираються викладачем для реалізації педагогічних цілей. Ці форми та методи мають бути професійно орієнтованими, тобто:

- забезпечувати вміння майбутнього фахівця співвідносити набуті знання з кінцевою метою навчання;
- ознайомлювати суб'єкта навчання з його індивідуальними, особистісними та суб'єктно-діяльнісними характеристиками порівняно з вищими рівнями професіоналізму;
- допомагати студентові розробити власний план сходження на вершину професійної діяльності, прогнозувати свій розвиток з урахуванням власних індивідуальних якостей, визначити головну мету й цілі кожного етапу, методи та технології досягнення професійних вершин.

З урахуванням цього гру можна розглядати як засіб підготовки до професійної діяльності, як особливий вид діяльності людини, як компонент інших видів діяльності, під час якої студент не тільки отримує задоволення від пошуку рішення, але й знаходить його швидше. Тому у підготовці медичних кадрів доцільно більш активно використовувати ділові ігри з метою формування оперативного мислення, здатності ефективно та швидко діяти, приймати відповідальні рішення під час виконання професійних обов'язків за обмеженого часу.

Цілком очевидно, що ділові ігри доцільно застосовувати під час вивчення всіх циклів підготовки майбутніх фахівців. Нами було з'ясовано, що вони повільно впроваджуються у навчально-виховний процес медичних ВНЗ унаслідок таких причин: недостатність мотивації та підготовленості викладачів до використання ігор у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ; відсутність методичного супроводу використання ігор у навчальному процесі медичного ВНЗ і недостатнього стимулювання креативності педагогів, дотримання традиційних підходів до педагогічного навантаження; недостатність взаємобміну прогресивним педагогічним досвідом щодо впровадження та використання ділових ігор у навчальному процесі.

Науковці зазначають, що в процесі ділової гри студент не лише отримує задоволення від пошуку рішення, але й знаходить його швидше.

Аналіз виробничих функцій, типових завдань діяльності та вмінь, якими повинен володіти випускник вищого медичного закладу за фахом «Лікувальна справа», дозволив визначити та класифікувати проблемні ситуації у професійній діяльності майбутніх лікарів. Так, у межах проектної функції можуть виникати проектні проблемні ситуації, які виникають при встановленні попереднього клінічного діагнозу захворювання та при діагностуванні невідкладних станів; у межах організаційної функції – організаційні проблемні ситуації, пов'язані з організацією протиепідемічної, профілактичної роботи, проведенням лікувально-евакуаційних заходів тощо; у межах виконавської функції – виконавські проблемні ситуації, що створюються під час збирання інформації про пацієнта, оцінювання результатів лабораторних та інструментальних досліджень, ведення медичної документації, обробки державної, соціальної та медичної інформації тощо.

Ученими доведено, що підготовка майбутніх лікарів у медичних ВНЗ до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності є необхідною передумовою становлення їхнього професіоналізму. Очікуваним результатом цієї підготовки є готовність студентів до розв'язання таких ситуацій.

Можна стверджувати, що ділова гра – це ігровий аналіз конкретної ситуації, що дає змогу підтримувати у студента творчу та поведінкову активність [5]. Таку гру доцільно використовувати з метою підготовки майбутніх лікарів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності, адже вона дозволяє включити кожного студента у процес моделювання проблемної ситуації професійної діяльності з метою формування в нього необхідних знань та умінь, розвитку особистісних і професійних якостей. Під час проведення ділової гри відтворюються закономірності професійної діяльності та професійного мислення фахівця на матеріалі навчальних ситуацій, що сприяє підвищенню ефективності підготовки майбутніх лікарів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності.

Для ділової гри характерні: нескладність форм, неординарність змісту, обов'язковість оцінювання результатів, можливість включення до структури традиційних видів навчальних занять, динамічність ситуації, проєктована і керована емоційна напруженість у процесі гри, обмеженість часу, відведеного на вирішення проблеми, можливість об'єднання в єдиний

комплекс ігор відповідно до педагогічних цілей, включення визначеного контексту професійної діяльності. Важливими особливостями ділової гри є такі: мінімальний комплект ролей, незначна витрата часу на її проведення, швидкість отримання результату. Ці ознаки є суттєвими для вибору певної гри для професійної підготовки майбутніх лікарів, оскільки їх професійна діяльність відбувається в обмеженому професійному колі, потребує безпомилкового прийняття рішень, виконання дій в умовах обмеження часу, а іноді й ресурсів, а від результатів діяльності залежить життя та здоров'я пацієнта.

Так, при вивченні професійно-орієнтованих дисциплін доцільно проводити ділову гру «Курація пацієнта». Завдання, які виконуються, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, але ускладнюються проблемними ситуаціями: «З'ясуйте скарги хворого, анамнез захворювання та життя, якщо хворий не розуміє української (російської) мови»; «Проведіть фізикальне обстеження хворого та визначте основні симптоми захворювання, якщо хворий відмовляється від обстеження та подальшого лікування», «Навчить пацієнта самостійно користуватися кишеньковим інгалятором», «Проведіть бесіду з родичами пацієнта про призначене лікування», «Зробіть доповідь про результати обстеження хворого на лікарському консилиумі», «Складіть план заходів первинної та вторинної профілактики виникнення захворювання, презентуйте його своїм колегам» тощо. Ролі розподіляються в таких видах взаємодії: «лікар – пацієнт», «лікар – родич пацієнта», «медична сестра – лікар», «лікар – лікар». Такий розподіл ролей допомагає знайти правильне рішення, побудувати власну лінію поведінки, застосувати навички міжособового спілкування, продемонструвати практичні навички, засвоєні на попередніх заняттях, інтегрувати знання, отримані на інших заняттях і спрямувати їх на розв'язання проблемної ситуації.

Використання наочності при моделюванні певної проблемної ситуації створює той мікроклімат, який не тільки на вербальному, а й на зоровому рівні сприяє закріпленню здобутих навичок у розігруванні поведінкових і комунікативних моделей (наприклад, професійне спілкування з колегою; бесіда з родичами пацієнта; групова лекція про здоровий спосіб життя). Це допомагає наблизити навчальну ситуацію до реальності, сприяє зосередженню уваги студентів на діяльності, що відбувається, виховує в них почуття відповідальності як за свої вчинки, так і за вчинки партнерів у грі та дає змогу студентам належно оцінити процес і результати спільної діяльності.

Відомо, що більша кількість професійних поразок зумовлена відсутністю стратегічних навичок у побудові власної професійної моделі. Тому ми можемо вважати практику ділової гри успішною за умови, якщо під час гри студенти отримують більш конкретні уявлення про майбутню професійну діяльність, розвивають аналітичні здібності, синтезують культуру діяльності, формують цілісну понятійну систему. Таким чином, гра надає змогу кожному студенту відчути себе суб'єктом педагогічного процесу, виявити й розвинути свою особистість. Це зумовлено тим, що у процесі гри здійснюється бажання майбутнього фахівця виявити свої здібності та придатність до професійної діяльності.

Висновки з даного дослідження. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що ділові ігри є ефективним засобом підготовки майбутніх лікарів до розв'язання проблемних ситуацій у професійній діяльності, що зумовлює доцільність упровадження цих ігор у навчальний процес медичного ВНЗ.

Перспективи подальших розвідок. Подальшого вивчення потребують питання використання інноваційних форм і методів навчання з метою формування і розвитку якостей особистості майбутніх лікарів, необхідних у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А. А. Деловая игра как метод активного обучения / А. А. Вербицкий // Современная высшая школа. – 1982. – № 3. – С. 129-142.
2. Хоменко О. О. Навчальні ділові ігри як засіб формування професійних умінь студентів технікумів і коледжів (на прикладі будівельних спеціальностей) : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О. О. Хоменко. – К., 1994. – 20 с.
3. Коротяев Б. И. Учение процесс творческий / Б. И. Коротяев. – М. : Просвещение, 1989. – 160 с.
4. Козлова О. В. Деловые игры и их роль в повышении квалификации кадров / О. В. Козлова. – М. : Знание, 1978. – 64 с.

5. Князев А. М. Активно-игровое обучение в подготовке военных кадров регулярной армии России / А. М. Князев. – М. : Академия ФПС России, 2002. –128 с.

УДК: 372.881

А.А. Левченко, В.І. Левченко

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИН У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Розглянуто педагогічні прийоми та методи формування комунікативних відносин у педагогічній діяльності.

Ключові слова: педагогічне спілкування, комунікація, компетенція, вербальні та невербальні компоненти, закони спілкування, емпатія, етикет, техніки спілкування, толерантність.

Levchenko A.A., Levchenko V.I. The features of forming of communicative relations in educational activities.

Annotation. Teaching techniques and methods of communicative relations in social and educational activities.

Key words: teacher communication, communication, competence, verbal and non-verbal components of communication, laws of communication, empathy, etiquette, communication technology, tolerance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема педагогічного спілкування набула особливої актуальності, оскільки безпосередньо пов'язана з гуманістичними тенденціями, що становлять домінуючу сучасного навчально-виховного процесу. Безперечний і той факт, що між продуктивністю педагогічної діяльності, з одного боку, й ефективністю педагогічного спілкування і взаємодії викладача зі студентами, з іншого, існує тісний взаємозв'язок. У свою чергу найважливішими особливостями педагогічної взаємодії сучасної вищої школи є цілісність, систематичність і неперервність, поступовий перехід від аудиторних форм спілкування до неаудиторних, від офіційно регламентованого до неофіційного довірчого характеру спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання педагогічного спілкування висвітлюються у психолого-педагогічній літературі. Досліджували культуру педагогічного спілкування й комунікативну майстерність вчителя А. Дістерверг, Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, А. Макаренко, Л. Виготський, І. Зязюн та ін.; зміст і структуру педагогічного спілкування – Г. Андреєва, Б. Ломов, С. Максименко, Б. Паригін, П. Петровська та ін.; технології розвитку комунікативної компетентності вчителя – М. Забродський, М. Коць, О. Мерзлякова, О. Леонтьєв, Л. Савенкова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак зазначена проблема потребує ще більш докладного аналізу та вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення педагогічних умов формування комунікативних відносин у соціальній педагогічній діяльності.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішувалися такі завдання:

– на основі аналізу педагогічної та соціально-психологічної літератури визначити умови і фактори, що впливають на формування комунікативних здібностей студентів, умінь і навичок спілкування, та вплив активних методів навчання на результативність навчального процесу;

– дослідити вплив використаних активних методів навчання на пошук і реалізацію ефективних підходів до процесу формування, розвиток творчого потенціалу особистості та її комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інтеграції України в європейський та світовий інформаційний простір зумовлює динамічні соціально-політичні перетворення в багатьох галузях економіки нашої країни, особливо в освіті.

У національній доктрині розвитку освіти серед пріоритетних напрямків реформування навчально-виховного процесу визначається формування у студентів вміння міжособистісного спілкування та підготовки їх до життя в умовах ринкових відносин. Це пов'язано не лише з прагненням української держави приєднатися до західноєвропейської цивілізації (як відомо, вміння